

Východiska k tvorbě Školního vzdělávacího programu pro základní vzdělávání Základní školy Kaplice, Školní 226

„Ve škole nejde jen o to, aby poskytovala co nejvíce vědomostí, ale také hlavně o to, aby navykla žáka přesnosti, pozornosti, metodičnosti; učme žáky tak, aby uměli pozorovat přírodu, život a dovedli tvořivě a správně řešit úkoly a úkolky, kdy a kdekoliv se k nim dostanou.“

(T. G. Masaryk)

Školní vzdělávací program rozpracovává Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Zaměřuje se na uplatnění principů českého činnostního učení ve vzdělávacím procesu, a tím navazuje jak na Komenského tradice v naší zemi, tak na vynikající snahy českých reformních škol a jejich učitelů.

J. A. Komenský již v roce 1631 připravoval plán školské reformy v českých zemích a psal: „Vyučovati mládež není přednáseti jim z rozličných spisů hromady slov, způsobu mluvení, průpovědi smyslů všelikých a tím je vycpati, ale otvírati jim rozum, aby z něho samého jako z pupence listí, květ, ovoce, ratolestky vyrůstaly a druhý rok opět z pupenců každé ratolestky tolikéž a tak pořád až do vzrostu dokonalého.“

Přirozená výchova Komenského odmítala učení slov, vět, pouček a nahrazovala je seznámením se s věcmi. Mnohé z jeho velkolepých myšlenek nebyly dosud realizovány.

Na Komenského myšlenky navazovali ve 30. letech 20. století ředitelé reformních škol 1. republiky, např. J. Úlehla, S. Vrána; ústřední inspektoři té doby, např. Dr. O. Kriebel, Dr. V. Beneš.

Formulovali důvody pro změny školy a upozorňovali, že žák ve škole vysedává celé hodiny, aby pasivně naslouchal slovům učitelovým. Společně uvažovali, jak dosáhnout toho, aby se děti ve škole učily samostatné práci, aby se učily spoléhat na vlastní síly a důvěřovat vlastnímu rozumu. Uvažovali a pokusili se realizovat školy, které žáky vedly k samostatnému myšlení a činnosti. Vedli učitele k tomu, aby si nutnost změny uvědomovali a volili činnostní formy a metody práce žáků přiměřené jejich rozumovým schopnostem a věkovým zvláštnostem. Varovali před přetěžováním žáků a zdůrazňovali, že se má žák naučit přemýšlet, tvořit a chápat, nikoli jen si osvojit značnou sumu poznatků.

Výchovně vzdělávací proces byl chápán jako komplexní působení na žáka, na jeho osobnost a jeho rozvoj.

Školní vzdělávací program využívá námětů z reformních plánů inovace základního vzdělávání na reformních školách v 1. polovině 20. století, využívá zkušeností a rad tehdejších pedagogů činných škol.

Školní vzdělávací program realizuje požadavky Národního programu rozvoje vzdělávání v ČR, (Bílá kniha), kde se uvádí:

„Dosud převažující snahy o výkonnost a rychlý postup v učení, založené na ustáleném modelu vyučovací hodiny, na předávání hotových poznatků, na vynucené kázni, na vzájemné soutěži a úspěchu na úkor druhých, na dominantním postavení učitele, na neustálém vedení a přílišném ochraňování žáků, musí být nahrazeny větším důrazem na činnostní učení (včetně rehabilitace hry a hravých činností), na kombinování aktivit uvnitř a vně budovy školy s důrazem na činnosti v přírodním prostředí, které žákovi umožňují získat zážitky a zkušenosti, jež nemohou být předány jinou cestou, na variabilitu vyučovacích metod, při nichž žáci hledají, ptají se, projevují vlastní názory, chybují, tvoří, objevují a nalézají, na

komunikaci a spolupráci mezi žáky i mezi žáky a učitelem, na konkrétní dílčí úkoly, odpovídající možnostem žáků, na pomoc a podporu při řešení problémů i na celkové pozitivní ladění hodnotících soudů.“

Rámcový vzdělávací program vytváří prostor pro tvořivou práci škol, možnosti změn v atmosféře školy a uplatňování inovačních záměrů škol na základě týmové práce pedagogických kolektivů ve prospěch rozvoje každého žáka školy.

Školní vzdělávací program vznikl společným úsilím učitelů, kteří se rozhodli jít českou inovační cestou, kteří chtějí víc než dosud respektovat přirozené potřeby žáků i individuální úroveň jejich zrání a učení.

Program vznikl spoluprací všech učitelů pedagogického sboru, jehož snahou je vytvořit ve své škole pro žáky radostné pracovní prostředí. Vznikl pro takové učitele, kteří se snaží, aby si děti ze školy odnášely jak potřebné trvalé vědomosti a kompetence, tak pozitivní motivaci pro celoživotní vzdělávání. Vznikl pro takové učitele, kteří si uvědomují, že současná doba potřebuje lidi tvořivé, iniciativní, schopné se rychle rozhodovat a orientovat v problémech a řešit je, lidi s netradičním myšlením, kteří jsou schopni komunikace a práce v týmu, lidi, kteří jsou si vědomi své vlastní ceny. Vznikl pro takové učitele, kteří chtějí svým žákům dát potřebné základy k tomu, aby se takovými lidmi stali.

Atmosféra školní práce z pohledu Školního vzdělávacího programu

Atmosféra školní práce zdůrazňuje především pozitivní vztah mezi učitelem a žákem. Žák je aktivním subjektem výchovně vzdělávacího procesu, ve kterém vždy sledujeme dva základní cíle – výchovný a vzdělávací.

Cílem výchovným je naučit žáka eticky nejlepším způsobem jednat a dát mu prostor pro osvojení si souboru potřebných kompetencí pro takovéto jednání.

Vzdělávacím cílem je dosáhnout, aby si žák osvojil soubor základních vědomostí ve vzájemných vazbách, při zdůraznění jejich aktivního logického a správného používání v široké praxi a při řešení problémů.

Příznivé atmosféře vyučovacího procesu napomáhá schopnost učitele docílit, aby:

- ✚ činnosti při vyučování měly klidný průběh;
- ✚ žák pracoval svým tempem a postupně je podle svých maximálních možností přizpůsoboval tempu třídy;
- ✚ žáci neprožívali pocity úzkosti, strachu, křivdy aj.;
- ✚ zpětná vazba „žák – učitel“ byla využívána v každé vyučovací hodině, neboť upozorňuje na prvopočáteční problémy žáka, které je možné řešit vhodnou diferenciací průběžně a individuálně přímo ve vyučování;
- ✚ žáci dostávali dostatečný prostor na pochopení učiva a jeho procvičení.

Pozitivní změny v atmosféře školy vyžadují od vyučujících zamýšlet se nad svojí výchovnou prací a formulovat svou pedagogickou činnost z různých pohledů:

Přístup učitele k žákovi:

- ✚ ke každému je třeba přistupovat s úctou, s náklonností, s vírou v jeho síly a možnosti, s patřičnou pozorností
- ✚ se zásadovostí v případě, že se v chování žáka objeví odchylky od běžných norem, je třeba tedy dodržovat úctu a požadavky zároveň

Příznivé mikroklima ve třídě se utváří:

- ✚ příchodem učitele, tónem, jakým třídu osloví
- ✚ řečí učitele – je-li klidná, ale bez lhostejnosti
- ✚ schopností vést žáky tak, aby se nebáli zkoušení a sami své vědomosti prezentovali
- ✚ tím, že žák dostává možnost vyjádřit se k učenému a že je mu dáván prostor ukázat to, co si sám připravil

Máme-li dítě naučit dobrým způsobům jednání, musíme je průběžně vést k poznání základních etických principů.

- a) Uvědomme si, že ze zkušenosti víme, že každé dítě usiluje o pěkné citové zážitky (např. večerníčky nebo pohádky).
- b) Uvědomme si, že si dítě vybírá ty hodnoty, které jsou pozitivní, nechce představovat při hře zlou postavu, raduje se z toho, když všechno dobře dopadne.
- c) Uvědomme si obsah citového života dítěte a co je mu způsobeno, když se malé dítě setkává s hrubostí a násilím, které vítězí.
- d) Uvědomme si, že člověk ve svém mládí vstřebává náladu okolí a nese ji dále svým životem. Psychologie dokládá, že u člověka trvají ty formy citění, které u něho převažovaly v době prepubertální, pubertální i postpubertální.

Dokážeme-li dát žákům ve škole mnoho zážitků citově kladné povahy, jak si to většina z nich žádá, přispějeme k tomu, že v celkovém charakteru citění dítěte nabudou převahu tendence tvůrčí – optimismus, radost, jistota.

Ve tvořivé škole musí být ve vyučování i mimo něj prostor pro dostatek dětské radosti.

Chceme-li vést výchovu a výuku v radostných náladách vyžaduje to znalost, jak co dělat v různých obdobích vývoje žáka. Předpokládá to, zamýšlet se nad způsoby práce a vhodně je volit i se zpětnou vazbou k žákovi.

Ve tvořivé škole učitel zná materiály, se kterými pracuje, vyučování má činnostní charakter a žák se v něm může aktivně projevovat činností, tvorbou, nápady, schopností spolupracovat apod.

V osobním vztahu jdeme k žákovi blíže. Dáváme mu šanci učivo pochopit i zvládnout, poskytujeme mu prostor na učení, dovedeme do výuky zapojit žáky různě nadané. Učitel se stává dirigentem, oporou, dovede dát najevo očekávání dobrých výkonů.

Obecná charakteristika Školního vzdělávacího programu

Vzdělávací program:

- ✚ navazuje na tradice české činné školy a pozitivní zkušenosti ze současného vzdělávacího programu Základní škola č.j.: 16 847/96-2
- ✚ vychází z Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání
- ✚ zdůrazňuje činnostní ráz vyučování
- ✚ používá takové činnosti, které na základě pozorování a hovoru o pozorovaném vedou žáky k objevování poznatků a vztahů, k řešení problémů
- ✚ předkládá jasné možnosti mezipředmětových vztahů
- ✚ řadí poznatky do systému, dbá na návaznost učiva a jeho propojování
- ✚ dává žákům příležitost aktivně se podílet na vlastním vzdělávání
- ✚ zdůrazňuje orientaci na osobnost žáka, přirozeně vede k diferenciaci ve vyučování
- ✚ vede žáky k samostatnému projevu, k získání nových vědomostí vlastní činností
- ✚ dává žákům možnosti využívat při práci samoučení a samokontrolu

- ✚ zdůrazňuje komunikaci a spolupráci mezi žáky
- ✚ vede k projektovému a skupinovému vyučování
- ✚ umožňuje žákům využívat při učení své zkušenosti a praktické situace ze života mimo školu
- ✚ pokládá za základní vědomosti ty, kterých se dá prakticky využívat, které jsou potřebné k dalšímu vzdělávání, dbá na jejich zvládnutí všemi žáky
- ✚ podporuje ty postupy a formy práce, které umožňují žákům maximálně využívat vlastních zkušeností, užívat zdravý rozum
- ✚ vyžaduje provádění jednoduchých demonstrací a pokusů, které umožňují žákům přijímat učivo více smysly, rozumět mu, zvládnout probíranou látku jako základ k dalšímu učení
- ✚ předpokládá přirozený rozvoj ekologického cítění žáků
- ✚ umožňuje realizaci diferencované a individualizované výuky pro všechny žáky, tj. jak pro žáky zdravotně či sociálně znevýhodněné, tak pro žáky talentované a žáky s hlubším zájmem o některou oblast
- ✚ směřuje k poznávání zdraví jako nejdůležitější životní hodnoty

Vzdělávací program je založený na provázaném a uceleném systému metod, forem práce, učebnic, pomůcek, metodik, vzdělávání učitelů pro inovaci výuky. Systém vychází ze zkušeností našich i ostatních českých učitelů a je ověřený často jejich mnoholetou praxí. Při dodržování základních principů činnostního učení program zajišťuje naplnění jeho výchovně vzdělávacích cílů.

Vzdělávací program ve shodě s RVP ZV zdůrazňuje aspekty vzdělávání, které jsou určující pro život v moderní multikulturní společnosti.

Hlavními záměry Školního vzdělávacího programu jsou:

- ✚ výchova kulturního člověka, kterému bude záležet na kvalitě jeho života, který se dokáže v životě uplatnit a dokáže najít své místo v sjednocující se Evropě
- ✚ výchova člověka komunikativního a tvořivého, schopného spolupráce
- ✚ výchova ekologicky myslícího, tvořivého a mravně odpovědného člověka
- ✚ výchova člověka odpovědného, chápajícího hodnotu zdraví a aktivně usilujícího o jeho upevnování a ochranu
- ✚ výchova člověka zvědavého, sebezdokonalujícího se, rozumně a citlivě reagujícího v konkrétních praktických životních situacích
- ✚ výchova člověka hledajícího, svobodně jednajícího, s touhou dále se vzdělávat a zlepšovat kvalitu svého života
- ✚ příprava na celoživotní vzdělávání

Školní vzdělávací program není zaměřen na formální úpravy vzdělávacího systému škol, ale na tzv. proměnu jejich vnitřní atmosféry. Nejedná se tedy o program zevně organizační, pořádkový, ale vnitřně metodický, psychologický. Ráz tvořivé školy závisí primárně na způsobu vyučování. Naším hlavním úkolem je utvářet samostatně myšlení žáků, jejich vůli a schopnosti.

Školní vzdělávací program je koncipován jako model použitelný v každé vyučovací hodině po celé období povinné školní docházky. Program je určený pro základní školy, od kterých se očekává plošná a každodenní transformace založená na využití stávajících zdrojů. Jeho zavádění do praxe školy nevyžaduje žádnou zásadní změnu vnitřní organizace školy.

Základní didaktické zásady zdůrazňované ve školním vzdělávacím programu

Za základní didaktické zásady programu lze považovat:

- ✚ probouzení zájmů žáka o vzdělávací činnost a poznávání
- ✚ podněcování aktivní účasti žáka činnostmi ve vzdělávacím procesu
- ✚ využívání zkušeností žáka a vytváření kompetencí pro užití osvojeného učiva v běžné životní praxi

1. Probouzet zájem žáka znamená vyučovat zajímavě.

Toho dosáhneme, bude-li vyučování:

- a) názorné - největší hodnotu má přímý názor v rukou každého žáka, přímým názorem jsou např.:
 - ✚ skutečné předměty
 - ✚ kreslené názory
 - ✚ modely
 - ✚ náčrty a diagramy
 - ✚ demonstrační obrazy, mapy aj.

K názoru je třeba se vracet a stále se přesvědčovat o porozumění učivu žáky.

- b) pochopitelné - vyučování bude pochopitelné, když žák všemu učivu správně porozumí.
 - ✚ Je třeba vhodně volit obsah učiva a způsob práce ve škole.
 - ✚ Je třeba zůstat u prvopočátků učiva, až je řádně pochopeno. Totéž učivo se opakovaně probírá v nových situacích a s různými činnostmi.
 - ✚ Je třeba:
 - postupovat zvolna,
 - stále se přesvědčovat, jak žáci nové učivo pochopili a jak ho zvládají,
 - abstraktní pojmy objasňovat názorem a příkladem.
- c) odpovídající příslušnému stupni vývoje žáka.
- d) Je třeba znát psychický vývoj dítěte a respektovat ho.

2. Činnostmi podněcovat aktivní účast žáka v procesu vzdělávání:

- a) dítě se aktivně účastní vyučování,
- b) využíváme zkušeností žáků,
- c) vyhýbáme se dlouhým výkladům,
- d) neděláme nic z toho, co mohou udělat žáci sami,
- e) dopřejeme žákům radost z úspěchu při vlastní práci,
- f) v tvořivé škole se snažíme o to, aby žáci sami poznatky objevovali.

3. Vytvářet kompetence pro praxi:

- a) při výuce využívat zkušeností žáků ze života, učit žáky, aby poznatky a dovednosti získané v jednom vyučovacím předmětu uměli využít i v jiných vyučovacích předmětech, informovat žáky, jak lze získané poznatky využít v praxi.

Didaktikou Školního vzdělávacího programu prolínají další zásady:

- ✚ Vyučování zakládáme na přirozených situacích a učební látce potřebné v životě k dalšímu vzdělávání a uplatnění se.
- ✚ Vyučování přizpůsobujeme individualitám žáků. Chceme docílit toho, aby naše škola umožňovala individuální uplatnění každému žákovi.
- ✚ Vyučování je založeno na samostatné činnostní práci žáků, učitel je žáku rádcem a oporou, pomáhá jim překonávat nesnáze.
- ✚ Vyučování má charakter nejen vzdělávací, ale i výchovný.
- ✚ Vycházíme ze zájmů žáků motivovaných pro dobrou školní práci, podněcovaných ke snaze se co nejlépe připravit do života.
- ✚ Snažíme se uchovat ty hodnoty, které vyrostly v našem českém prostředí, jsou ověřeny zkušenostmi mnoha vynikajících pedagogů i vědeckým bádáním.
- ✚ Chceme mít školu založenou na radostné žákovské práci. Její hybnou silou bude vzbuzování zájmu žáků o učení.

Naši školu orientujeme na všestranný rozvoj osobnosti žáka, rozvoj jeho zděděných i získaných dispozic. Přitom dbáme, aby žáci nebyli ve škole přetěžováni. Víme, že dítě je proto dítětem, aby se připravilo na život dospělého člověka. V dětské psychologii je často zdůrazňováno: „Čím déle žák zůstává dítětem, tím úplnějším se stane jeho vývoj.“

Pro zdravý psychologický vývoj žáků je třeba, aby neprožívali školní léta jen přepínáním paměti a přemírou povinností. V naší tvořivé škole dbáme na dětské zájmy, vycházíme z nich a využíváme je. Dětský zájem ukazuje, jak co na dítě působí, jak chce dítě reagovat. Kdybychom na zájmy dětí nedbali, naše výchovné snahy by nebyly úspěšné. Dbát na dětské zájmy ale neznamená vyhovovat každému nápadu. Dětské touhy je třeba usměrňovat, probouzet vztah k pozitivním hodnotám a tím dítě vychovávat a zdokonalovat. Žákům necháváme vždy prostor k tomu, aby mohli zaujímat svá stanoviska i řešit různé opravdové životní situace. Školní práci přizpůsobujeme fyziologii a psychologii dítěte. Motivace a účelnost učení jsou charakteristickými znaky tvořivé školy.

Materiály připravené na pomoc realizaci Školního vzdělávacího programu na naší škole:

- ✚ Malá didaktika činnostního učení (připravili odborní lektoři Tvořivé školy)
- ✚ učebnice a pracovní sešity připravené lektory Tvořivé školy pro činnostní učení, vydává učitelské nakladatelství Nová škola Brno
- ✚ pomůcky pro činnostní učení – připravují nakladatelství Nová škola a Tvořivá škola;
- ✚ učebnice, pomůcky a metodiky pro tvořivé učení angličtině na činnostním principu, připravilo nakladatelství Angličtina Expres Praha
- ✚ Analytická didaktika J. A. Komenského (vychází po 50 letech za účelem realizace myšlenek Komenského ve Tvořivých školách)
- ✚ didaktické filmy s ukázkami činnostní výuky v jednotlivých ročnících (ukázky činnostních metod a postupů z různých škol ČR).

Odborná literatura:

- VÚP Praha: Národní program rozvoje vzdělávání v ČR
- VÚP Praha: Rámcový vzdělávací program základního vzdělávání
- VÚP Praha: Vzdělávací program Základní škola
- J. A. Komenský: Didaktika velká
- J. A. Komenský: Analytická didaktika
- J. A. Komenský: Didaktické spisy
- O. Chlup: Několik statí k základnímu učivu
- O. Kriebel: Činná škola
- J. Linhart: Psychologie učení
- J. Kozlík: Aktuální historie
- J. Kozlík: Směřování k základní škole zítřka
- J. Průcha: Učitel
- M. Vágnerová: Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy
- J. Pelikán: Výchova jako teoretický problém
- J. Maňák: Nárýs didaktiky
- J. Maňák a kol.: Alternativní metody a postupy
- D. Kutálková: Logopedická prevence
- D. Kutálková: Průvodce vývojem dětské řeči
- E. Škodová, I. Jedlička a kol.: Klinická logopedie
- L. Kollmanová: Jak porozumět cizí řeči
- C. Lynch, J. Kidd: Cvičení pro rozvoj řeči

Několik citací z díla J. A. Komenského, které můžeme chápat jako filozofický základ k inovaci vzdělávacího procesu u nás a citáty starověkých filozofů, které se objevují v díle Komenského:

- 🚩 „Vzdělávání ať tříbí člověku rozum, jazyk i ruku, aby dovedl všechno užitečné rozumně pozorovat, vyjadřovat a konat.“
- 🚩 „Žákovi práci usnadniš, jestliže mu ve všem, čemu ho budeš učit, ukážeš, jak se to užívá v denním životě.“
- 🚩 „Zdržení, které se věnuje náležitému upevnování začátků, není zdržením, nýbrž znamenitou oporou, aby se všechno následující z mohlo snadno, rychle a bezpečně“.
- 🚩 „Budiž učitelům zlatým pravidlem, aby všechno bylo předkládáno všem smyslům, kolika možno“.
- 🚩 „Světlem učení je pozornost, při níž žák přijímá všechno myslí přítomnou a jakoby otevřenou“.
- 🚩 „Ve školách vše sloužiti má i pomáhati budoucímu životu.“
- 🚩 „Výběr učiva má se státi z věcí opravdových, užitek celému životu nesoucích.“
 - (J. A. Komenský)
- 🚩 „Víc je svědek očitý, nežli deset slyšících.“
 - (Plautus)
- 🚩 „Žák není nádoba, kterou je potřeba naplnit, ale pochodeň, kterou je potřeba zapálit.“
 - (Sokrates)